

Д. М. Стеченко, д-р екон. наук, професор,
О. С. Омельченко, аспірант
Національний технічний університет України «КПІ»

СИСТЕМНИЙ ПІДХІД ДО РЕСТРУКТУРИЗАЦІЇ ТА КЛАСИФІКАЦІЇ ЇЇ ВИДІВ

АНОТАЦІЯ. У статті розкрито економічну природу такої категорії, як «реструктуризація». Запропоновано нове інтегральне визначення реструктуризації підприємства та її двоступенева класифікація на основі узагальнення аспектів системного підходу.

АННОТАЦИЯ. В статье раскрыта экономическая природа такой категории, как «реструктуризация». Предложено новое интегральное определение реструктуризации предприятия и ее двухступенчатая классификация на основе обобщения аспектов системного подхода.

ANNOTATION. The economic essence of category «restructuring» is revealed in this article. A new integral definition and the two-stage classification of the restructuring are proposed.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: реструктуризація, системний підхід, структурні зміни, класифікація.

Вступ. Широкий спектр орієнтації промислових підприємств на інноваційний розвиток зумовлює необхідність проведення їх реструктуризації. Управління цим процесом супроводжується уточненням основних понять.

Належний термінологічний апарат з питань реструктуризації знаходиться в стадії активного формування. Існують різні трактування цього процесу, що зумовлено комплексним характером як самої реструктуризації, так і об'єктів, на які направлена її дія. Численні класифікації відображають різні аспекти реструктуризації.

Управління структурними змінами і оцінювання їх результатів потребує аналізу та узагальнення існуючих науково-методичних положень з точки зору системного підходу. Комплексний підхід до реструктуризації повинен супроводжуватись трансформаційними процесами на рівні окремих підприємств і галузей у цілому.

Постановка задачі. Метою статті є уточнення сутності поняття «реструктуризація» з точки зору системного підходу та визначення загальних ознак, покладених в основу її класифікації. Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких завдань: проаналізувати різні підходи до визначення поняття реструктуризації та її класифікації, запропонувати визначення цього процесу з урахуванням його комплексного характеру, розробити

систему класифікаційних ознак. Узагальнена класифікація сприятиме більш глибокому проникненню в сутність досліджуваних процесів, завдяки їй можна вивчати всі аспекти реструктуризації та ефективніше управляти нею.

Методологія. Теоретико-методологічною основою проведеного дослідження є системний підхід, загальнонаукові методи наукового пізнання.

Результати дослідження

1. Аналіз існуючих науково-методичних положень

Реструктуризація є багатовимірною площиною, яку можна розглядати в різних аспектах і використовувати сукупність теоретико-методологічних підходів. При визначенні сутності реструктуризації увага головним чином зосереджується на структурній переорієнтації підприємств. Така переорієнтація має бути спрямована на якісно новий рівень розвитку підприємств за рахунок створення ефективної системи їх функціонування, здатної своєчасно адаптуватися до змін середовища [1, с. 73].

Реструктуризація також визначається як спрямований на підвищення ефективності господарювання комплекс змін в організаційно-функціональній структурі підприємства [2, с. 8].

У методичних рекомендаціях і положеннях профільних міністерств і відомств реструктуризація розглядається як здійснення комплексу організаційно-господарських, фінансово-економічних, правових, технічних заходів, спрямованих на зміну структури підприємства, його управління, форм власності, організаційно-правових форм, здатного привести підприємство до фінансового оздоровлення, підвищення його інвестиційної привабливості, збільшення обсягів випуску конкурентоспроможної продукції, підвищення ефективності виробництва ([3, 4] та ін). Змістовний аналіз нормативних актів щодо визначення реструктуризації обмежується регулюванням ними лише окремих аспектів цього процесу.

В окремих працях реструктуризація підприємства розглядається як посилення його потенціалу діяльності і визначається як цілеспрямований, системний і предметно-дійовий процес керованого впливу на зміну структури його складових через для забезпечення конкурентоспроможності [5, 6].

Наведені науково-методичні положення потребують детальнішого розгляду та узагальнення аспектів системного підходу. Широкий спектр проблемних питань стосовно сутності реструктуризації та процесу її здійснення в повній мірі не вирішено, що зумовлює необхідність подальших наукових і практичних розробок.

2. Інтегральне визначення реструктуризації

Аналіз визначень поняття «реструктуризація» показав, що її розглядають одночасно як функцію управління, процес втілення змін, спосіб впровадження перетворень, а також як інструмент їх здійснення. Це надає можливість ввести узагальнене комплексне визначення реструктуризації одночасно як:

1) функції управління щодо здійснення перетворень, які сприяють приведенню організаційно-управлінської, фінансово-економічної, виробничо-господарської підсистем підприємства та бізнес-процесів до його конкурентної позиції на ринку з метою повнішого використання наявного економічного потенціалу;

2) процес організаційно-економічних, правових, технічних перетворень, які призводять до зміни організаційної, виробничої, технологічної, управлінської структури підприємства;

3) спосіб структурної переорієнтації підприємства або основних його підсистем шляхом забезпечення ефективності розподілу і використання ресурсів шляхом впровадження комплексу інновацій у наявні сфери діяльності;

4) інструмент здійснення змін, спрямований на забезпечення оптимального функціонування підприємства у мінливих ринкових умовах відповідно до розробленої і обґрунтованої стратегії його розвитку.

Комплексний підхід до реструктуризації передбачає використання сукупності методів щодо аналізу усіх її аспектів у взаємозв'язку з внутрішніми та зовнішніми чинниками і процесами.

Дослідження реструктуризації як *функції* пов'язане з використанням традиційного функціонального підходу до управління з притаманним йому циклічно повторюваним контуром дій. Елементи контуру управління є основою для визначення етапності проведення реструктуризації, першим з яких є діагностика стану підприємства з розпізнаванням кризових явищ. Такий підхід також дає можливість ув'язувати реструктуризацію з функціональними обов'язками команди менеджерів і фахівців, яким належить її реалізовувати.

Реструктуризація як *процес* пов'язується з теорією життєвого циклу та концепцією управління вартістю підприємства. В межах останньої реструктуризація розглядається як безперервний процес оновлення підприємства та його адаптації до зовнішнього середовища з метою збереження або збільшення вартості бізнесу. Розуміння процесу реструктуризації дає можливість розмежовувати статичні та динамічні її характеристики, відстежувати розгортання процесу її здійснення у часі, оцінювати вартість, прогнозувати результати.

Визначення реструктуризації як *способу структурної переорієнтації* підприємства сприяє дослідженню таких проблемних питань, як вибір оптимальної стратегії та методів її підтримки, критеріїв визначення оптимальних рішень. Такий підхід розкриває взаємозв'язок організаційно-функціональних особливостей підприємства з результатами його діяльності та структурними змінами. Саме як спосіб реструктуризація реалізується в таких заходах антикризового управління, як відтермінування кредиторської та рефінансування дебіторської заборгованості.

Необхідність аналізу реструктуризації як *інструменту* визначається завданнями державної економічної політики. Реформування промисловості потребує приведення внутрішнього структурного змісту підприємств у відповідність до регіональних, галузевих і загальнодержавних організаційних характеристик. Докорінна зміна внутрішнього управління підприємств пов'язана з упровадженням механізмів їх ринкового орієнтування у зовнішньому бізнес-середовищі. При виконанні цього завдання реструктуризація перетворюється у ключовий інструмент, що забезпечує:

- оптимізацію витрат, підвищення якості продукції і зростання вартості підприємства;

- формування організаційно-інституціональної структури управління, максимально адаптованої під зміни зовнішнього середовища і вимоги реінжинірингу бізнес-процесів;

- інвестиційну привабливість для потенційних господарських партнерів.

Реструктуризація є самостійним інструментом адаптації підприємства до ринкових умов господарювання або подолання кризових явищ. У цьому значенні її називають головним інструментом антикризового управління.

3. Інтегральна класифікація реструктуризації

В основі розкриття сутності такого багатоаспектного поняття як реструктуризація має бути якісна її класифікація.

Аналіз теоретичних положень у цій царині знаходить свій прояв у наступних висновках. Існує значна кількість класифікацій реструктуризації, що передусім пов'язано з комплексною природою цього явища. Класифікації реструктуризації розрізнені і не пов'язані між собою якісними зв'язками. Одні й ті ж самі види реструктуризації виокремлюються за різними критеріями.

Особливе місце в класифікації реструктуризації посідають такі її види, як санаційна (антикризова), адаптаційна (адаптивна) та еволюційна (випереджальна, розвиткова, стратегічна). В якості критерію пропонуються: мета змін [2, с. 9], вид управління [5,

с. 123], умови реалізації [7, с. 81], стан підприємства на момент виникнення необхідності впровадження змін та умов оточуючого середовища [6, с. 81—82], стан господарюючого суб'єкта та поставлені цілі [1, с. 74], етап життєвого циклу (фаза кризи) [8, с. 115]. Ряд авторів досліджує всі вищезазначені види реструктуризації без виділення певного класифікаційного критерію [9].

Подібна ситуація має місце з такими видами реструктуризації як «стратегічна» та «оперативна». Класифікаційними ознаками для виокремлення зазначених видів є: обсяг і характер робіт [7, с. 81—82], вид управління [10, с. 233], форма [11, с. 9], тривалість періоду здійснення [1, с. 74].

Очевидно, треба вважати, що така різноманітність критеріїв класифікації зумовлена комплексною властивістю реструктуризації, поєднанням в її економічній природі таких понять як «функція — процес — спосіб — інструмент». Системний підхід потребує використання одночасно мінімум двох класифікаційних критеріїв, перший з яких — це досліджуваний аспект: функція, процес, спосіб, інструмент, другий — його домінуюча ознака.

Узагальнену двоступеневу класифікацію реструктуризації відображено на рис. 1. На першому етапі цієї класифікації визначається один з чотирьох основних аспектів реструктуризації, далі у межах кожного аспекту виокремлюються його підвиди.

В основу запропонованої класифікації покладено найсуттєвішу рису реструктуризації — її багатоаспектність. Така класифікація, на наш погляд, повною мірою відображає як комплексну природу реструктуризації, так і характеристики окремих її проявів.

Наведені положення базуються на існуючих науково-методичних підходах до класифікації реструктуризації та об'єднують усі види реструктуризації в упорядковану класифікаційну систему.

Змістовний аналіз існуючих класифікацій реструктуризації виявив ряд їх споріднених характеристик, більшості з них або окремої частини. Так, дослідження адаптаційної, санаційної (антикризової) та еволюційної (розвиткової, випереджальної) реструктуризації оперує цілим рядом процесних характеристик і застосовує концепцію життєвого циклу [7, 8, 12—14]. Отже, при виокремленні вказаних видів реструктуризації розглядається як процес.

При дослідженні реструктуризації як процесу також враховується фактор часу. За часовими компонентами реструктуризація поділяється на короткотермінову і довготермінову (за термінами перетворень) [7, с. 81—82], на стратегічну та оперативну (за тривалістю періоду здійснення) [1, с. 74].

Процесний аспект покладено в основу виокремлення таких видів реструктуризації, як активна і пасивна, обмежена й комплексна. Класифікаційними ознаками при цьому виступають характер процесів, а також цілі та інтенсивність розроблення і реалізації заходів або масштаби проведення [1, 7, 8]. Поділ реструктуризації за обсягом і характером робіт на стратегічну і оперативну [7, с. 81], за ступенем охоплення — локальну і комплексну [7, с. 81] також базується на процесному її розумінні.

Виокремлення таких видів реструктуризації, як організаційна (реструктуризація власності), управлінська, виробнича, кадрова, фінансова (фінансово-інвестиційна), реструктуризація комерційної діяльності, реструктуризація інформаційних систем здійснюється на базі таких критеріїв: «за функціональним змістом» [7, с. 81—82], «за об'єктом залежно від функціональної сфери діяльності» [10, с. 233], «за складовими діяльності» [6, с. 34—35]. Типовим для вказаних досліджень є функціональний підхід до управління. Зосереджуючи увагу на сфері застосування реструктуризації, дослідники розглядають реструктуризацію в якості функції. Цьому також сприяє класифікація за ознакою джерела ініціативи проведення реструктуризації: примусова й добровільна [7, с. 81—82].

Функціональний підхід до реструктуризації надає можливість, крім того, встановити взаємозв'язок понять «реструктуризація» та «реорганізація». Реорганізація як зміна організаційної структури підприємства (в тому числі зовнішньої структури — організаційно-правової форми та внутрішньої — системи управління) співвідноситься з такими видами реструктуризації як організаційна та управлінська за зазначеною вище класифікацією [7, с. 81—82] та корпоративною реструктуризацією [15, с. 46—47].

Аналіз реструктуризації як інструменту здійснюється шляхом її поділу на стратегічну і оперативну (за обсягом і характером робіт [7, с. 81—82], за видом управління [10, с. 233]). Цілий ряд класифікацій реструктуризації: за стратегією підприємства (удосконалення маркетингової концепції, реалізація захисної, автоматичної, антиборгової стратегій, нарощування потенціалу підприємства), за цільовою спрямованістю (підвищення ефективності, фінансове оздоровлення, підвищення інвестиційної привабливості, доприватизаційна підготовка) [7, с. 81—82] також базуються на дослідженні реструктуризації як інструменту здійснення змін.

Найважливіше місце в дослідженні реструктуризації як способу здійснення перетворень відводиться її видам, пов'язаним зі зміною структури заборгованості підприємства (дебіторської і кредиторської). При аналізі цього поняття як способу широко ви-

користовується його поділ на реструктуризацію активів, капіталу та зобов'язань [16, с. 6].

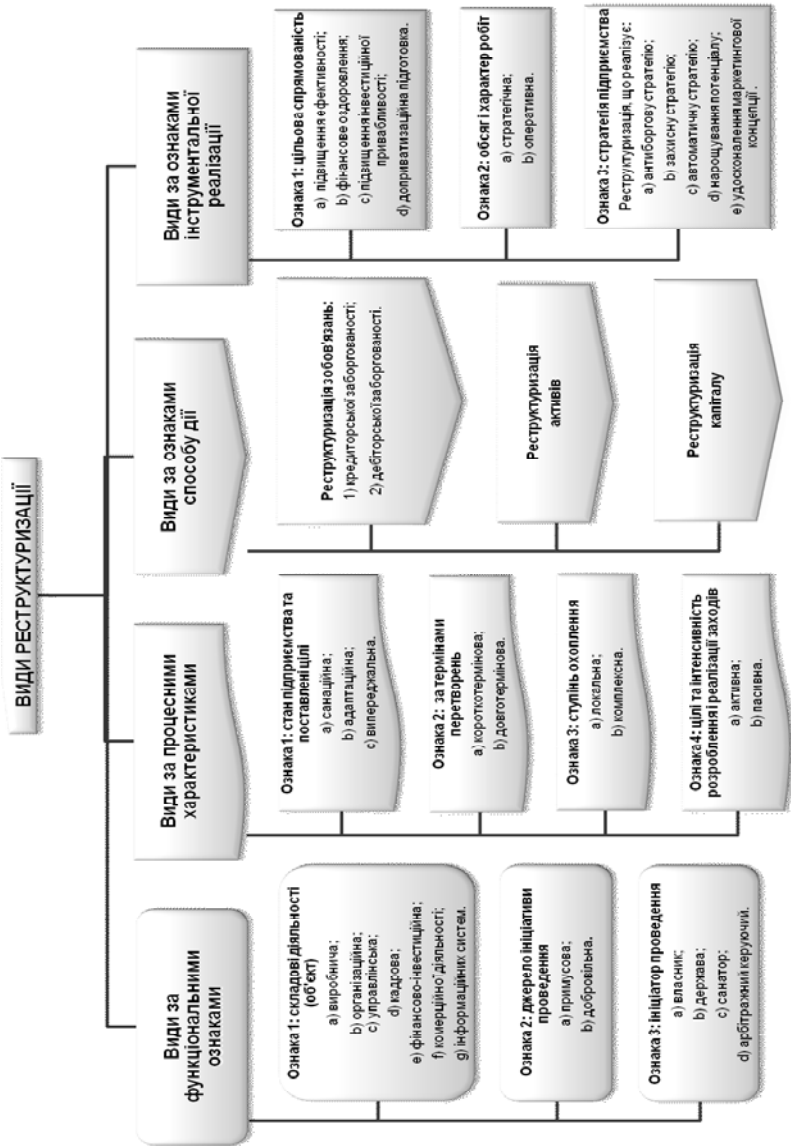

Рис. 1. Узагальнена двоступенева класифікація реструктуризації

4. Напрями практичного застосування

Інтегральне визначення реструктуризації та класифікація її видів з точки зору системного підходу сприятиме розробці організаційно-економічного механізму здійснення системних і комплексних перетворень промислових підприємств. Виокремлення видів реструктуризації за запропонованими критеріями дає можливість визначити основні завдання за кожним із них, вибрати основні методи проведення структурної переорієнтації та обґрунтувати шляхи удосконалення моделей прийняття рішень [12]. На цьому базуватиметься розробка конкретних заходів реструктуризації підприємств та оцінки їх ефективності.

Висновки. У статті наведено нове інтегральне визначення реструктуризації на основі узагальнення аспектів системного підходу. Обґрунтовано, що у лексичному значенні слова «реструктуризація» знаходять своє вираження функція управління, процес втілення змін, спосіб впровадження перетворень й інструмент їх здійснення. Діагностику реструктуризації слід здійснювати з обов'язковим врахуванням задіяного аспекту як-то: функція — процес — спосіб — інструмент, який безпосередньо визначає підходи та методи її економічного аналізу.

У статті запропоновано узагальнену двоступеневу класифікацію реструктуризації. На першому її етапі визначається один з чотирьох основних аспектів реструктуризації, далі у межах кожного аспекту виокремлюються його підвиди. Наведені положення базуються на існуючих науково-методичних підходах до класифікації реструктуризації та об'єднують усі види реструктуризації в упорядковану класифікаційну систему.

Подальші дослідження мають бути спрямовані на формування науково-методичних основ і розробку організаційно-економічного механізму реструктуризації промислових підприємств у відповідності із запропонованим підходом.

Література

1. *Галушко А.В.* Реструктуризация как средство адаптации предприятий к рыночным условиям хозяйствования / А.В. Галушко // Економіка розвитку. — 2002. — № 1(21). — С. 73—74.
2. *Портнова Г.О.* Механізм вибору виду й оцінки ефективності реструктуризації промислового підприємства // Автореф. дис. к. е. н. — Донецьк, 2008. — 25 с.

3. Методика розробки планів реструктуризації державних підприємств та організацій. № 73 від 02.06.97. — К., Агенство з питань запобігання банкрутству підприємств та організацій // www.zakon.rada.gov.ua.

4. Методичні вказівки щодо проведення реструктуризації державних підприємств. № 9 від 23.01.1998 // Міністерства економіки України. — К., 1998 // www.zakon.rada.gov.ua.

5. Стратегія управління організаційними перетвореннями на промислових підприємствах / В. С. Пономаренко, А. М. Золотарьов, О. М. Ястремська та ін.; В. С. Пономаренко (заг. ред.). — Х.: ХНБУ, 2005. — 452 с.

6. Аустова М.Д. Реструктуризация предприятий. Стратегии, координация структурных параметров, снижение сопротивления преобразованиям. — М.: Альпина Паблишер, 2002. — 287 с.

7. Кизим Н. А. Проблемы проведения реструктуризации промышленных предприятий в Украине: монография / Н. А. Кизим, В. В. Жихарцев: НИЦ промышленных проблем развития. — Х.: ИНЖЭК, 2009. — 179 с.

8. Ковалев А. И. Управление реструктуризацией предприятия. — К.: АВРИО, 2006. — 367 с.

9. Розвиток промислового виробництва: методи, моделі та інструменти: монографія / Грозний І.С. та ін.; за заг. ред. І. С. Грозного. ІЕП НАН України. — Донецьк: Купріянов В.С., 2010. — 339 с.

10. Реструктуризация системы управления промышленных предприятий: монография / Л.В.Череп, О.В.Лепьохін, І.О.Лепьохіна-Таберко, О.Г.Череп. — Запоріжжя: Вид-во КПУ, 2010. — 395 с.

11. Істоміна Т.А. Діагностика кризових ситуацій в процесі управління реструктуризацією підприємства. Автореф. дисер. к.е.н. — Харків, 2002. — 24 с.

12. Модели оценки, анализа и прогнозирования социально-экономических систем: монография / Клебанова Т.С. и др.: под ред. Т.С. Клебановой, Н.А. Кизима, — Х.: ИНЖЭК, 2010. — 275 с.

13. Євдокімов Ф. І. Організаційно-економічний механізм об'єднання промислових підприємств: монографія / Ф. І. Євдокімов, Н. В. Розумна. — Донецьк: ДВНЗ «ДонНТУ», 2010. — 179 с.

14. Лігоненко Л.О. Антикризове управління підприємством: теоретико-методологічні засади та практичний інструментарій. — К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2001. — 580 с.

15. Баюра Д.О. Система корпоративного управління в Україні: стан та перспективи розвитку: монографія / Д.О. Баюра. — К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2009. — 288 с.

16. Товажнянський В.Л. Формування антикризового механізму стабілізації та стійкого розвитку машинобудівних підприємств. Автореф. дисер. к.е.н. — Суми, 2011. — 16 с.

Стаття надійшла до редакції 04.06.2012 р.